

FRANSUZCHA-O'ZBEKCHA ZAMONAVIY AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNALOGIYALARI TERMINLARINING LISONIY XUSUSIYATLARI.

Rustamova Gavhar G'ayrat qizi

*BuxDU. Fransuz filologiyasi fakulteti. Qiyosiy adabiyotshunoslik ,chog'ishtirma
tilshunoslik va tarjimashunoslik yo'nalishi mustaqil tadqiqotchi.*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada o'zbek va fransuz tilshunos olimlarning terminologiya, termin va ularning etimologik jihatlarini o'rganuvchi bo'lim onomastikaga oid jihatlar o'rganildi. Shu bilan birgalikda fransuz tiliga oid terminlarning onomastik xususiyatlariga ham munosabatlar bildirildi.*

Kalit so'zlar: *onomastika, onomastik lug'at, atama, antroponim, toponim, teonimiya, astroponim, definitsiya.*

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis palatalariga yo'llagan Murojaatnomasida: «Taraqqiyotga erishish uchun, raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Bu bizga yuksalishning eng qisqa yo'lidan borish imkoniyatini beradi. Zero, bugun dunyoda barcha sohalarga axborot texnologiyalari chuqur kirib bormoqda».

«Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari rivoji barcha sohalarning jadal taraqqiyotiga xizmat qiladi, odamlarga qulaylik yaratadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari tizimidagi ishlarni tahlil qilishga bag'ishlangan yig'ilishda bildirgan fikrlaridan ham bugungi kunda axborot texnologiyalari hayotimizni ajralmas qismiga aylanib ulgurgani va bu sohani doimiy tadqiq etish lozimligini anglatadi.

Terminologiyaning sohaviy terminologiya yo'nalishining yangi tarmoqlaridan biri –AKT terminologiyasidir. Biz axborot texnologiya terminlarini tadqiq etish jarayonida sohaga oid terminlarni umumterminologik nazariyalardan kelib chiqqan holda yoritib berishga harakat qildik. Har qaysi tushunchalar tizimiga ma'lum bir umumiste'mol so'zlar yoki xususiy mohiyatli terminlar tizimi to'g'ri keladi. Terminologik tizimlar fan taraqqiyoti bilan hamohang ravishda rivojlanib boradi. Terminlar qo'llanish doirasi chegaralanmagan leksemalardan farqli o'laroq tor lisoniy guruh tomonidan ma'lum darajada "sun'iy" ravishda joriy etilib, ularning qo'llanishi ma'lum soha jamoasi tomonidan nazorat ostida bo'ladi. Terminlarga stixiyalik xos emas. Aksincha, ular anglangan zaruriyat sifatida o'ylab topiladi va ijod qilinadi.

Shuningdek, oddiy so'zdan farqli ravishda terminning ma'nosi kontekstga bog'liq bo'lmaydi, muayyan leksema terminologik maydonida qo'llanar ekan, ayni ma'no qolaveradi. Biroq ko'p ma'noli terminlarning aniq ma'nosini ajratib olish uchun kontekstning zarurligiga shubha tug'dirmaydi.

Terminning semantik yasalishi so'zning shaklini o'zgartirmaydi, ammo uning ma'nosi yoki vazifasini tahrir qiladi. Terminlar hamda qo'llanilish doirasi chegaralanmagan so'zlarning bir-biriga o'tish xususiyati mavjud. Faol qo'llaniluvchi terminlar vaqt o'tishi bilan ijtimoiylashuvi natijasida tilning bir qismi bo'lib qoladi. Mana shunday jarayonlarda ular terminlik sifatini yo'qotib, nutqiy muloqotga zich kirib boradi.

Frantsiya hukumati faol tilni dunyo mamlakatlari o'rtasida til va madaniyatni saqlashda xalqaro siyosatda muhim qo'llab-quvvatlash sifatida ko'radi. Frantsiya prezidenti Fransiyaning til siyosatini belgilaydigan Frankofoniya oliy kengashini tuzdi. Hukumatning til siyosatini olib boradigan frantsuz tili bo'yicha bosh komissiya va frantsuz tili bo'yicha maslahat qo'mitasi mavjud. Chet eldan frantsuz bozoriga kiradigan tovarlarga frantsuz tilida izohlar yozish to'g'risida qonunlar ham mavjud. bundan tashqari, mavjud. Har yili Fransiyaga yangi texnologiyalar, tovarlar va boshqalar bilan birga keladigan xorijiy so'zlarning frantsuzcha ekvivalentlari ro'yxati e'lon qilinadi. masalan, ordinateur o'rniga computer, software o'rniga software dasturiy ta'minot, logiciel mantiq, software tajriba so'zlari kiritilgan. Hozirda Isha-yu tilida xorijiy so'zlardan foydalanishni taqiqlovchi qonun muhokama qilinmoqda. Fransiya tashabbusi bilan davlatlararo lingvistik va madaniy ishlarni olib borishga mo'ljallangan bir qator tashkilotlar tashkil etildi. Bular 1986-yildan beri madaniy va texnik hamkorlik agentligi tomonidan muntazam ravishda o'tkazib kelinayotgan frankofon mamlakatlari davlat va hukumat rahbarlarining konferentsiyalari. Ushbu yillik sammit 58ta davlat rahbarlarining siyosiy va madaniy hamkorlik dasturlarini birlashtiradi va belgilaydi.

2005-yilda Antananarivoda frankofon mamlakatlari vazirlari konferensiyasida frankofon mamlakatlari Tashkilotining yangi ustavi qabul qilindi, unga muvofiq frankofon mamlakatlari agentligi Frankofon mamlakatlari xalqaro tashkiloti (MOFs) deb nomlandi. Hozirgi vaqtda XVJ tarkibiga Evropa, Amerika, Karib dengizi, Osiyo-tinch okeani mintaqasi, Afrika va yaqin Sharqdan 58 ta a'zo davlat kiradi. Tashkilotning to'rtta doimiy bo'limi mavjud: Afrika Ittifoqi va Addis-Abebadagi Afrika iqtisodiy komissiyasi, Bryusseldagi Evropa Ittifoqi va Nyu-York va Jenevadagi Birlashgan Millatlar tashkiloti.

Rossiya va Frantsiya o'rtasidagi munosabatlar ko'p asrlik an'analarga ega. XI asrga kelib, Kiev shahzodasi Yaroslav donishmandning qizi Anna Frantsiya qiroli Genrix I ning rafiqasi bo'lganida, bu ikki mamlakat o'rtasida til aloqalari paydo bo'lgan. Birinchi frantsuz-rus lug'ati 1586 yilda Frantsiyada yaratilgan J. Marjere tomonidan tuzilgan. Turli vaqtlarda hayotning turli sohalariga oid ko'plab so'zlar rus tiliga frantsuz tilidan, o'z navbatida rus tilidan o'zbek tiliga (ilmiy terminologiya, falsafa, diplomatiya, siyosat, harbiy xizmat, pazandachilik, musiqa va boshqalar) kirgan.) masalan, diplomatik va iqtisodiy atamalar, masalan, diplomatiya, konsullik, immunitet, forum, "komissiya", "bank", "avans", "kredit", "chek" va boshqalar. frantsuz tilidan olingan "moliya", "qabul qilish", "sertifikat", "kapital", "buxgalteriya", "saqlash", "tranh".

"Odamlar o'z tillarini inson faoliyati vositasi sifatida yaratadilar", deb yozadi Gumboldt. Shaxsiy tovushlar, grammatik birliklar, fonetik qoidalar va hatto qisqartmalar bir tildan ikkinchisiga o'tishi mumkin bo'lsa-da, lug'at qarz olishning asosiy manbai hisoblanadi. Leksik materialni bir tildan boshqasiga tarjima qilish uchun ma'lum shartlar talab qilinadi. Avvalo, ikki yoki undan ortiq xalqlar o'rtasida uzoq muddatli til aloqasi, ikkala tilni yaxshi biladigan ikki tili odamlarning mavjudligi, shuningdek, ona so'zlaridan foydalanishning funktsional zarurati zarur. Xorijiy so'zni donor tilidan qabul qiluvchi tilga tarjima qilishning turli usullari mavjud: birinchidan, qo'shni xalqlarning nutq aloqasi orqali; ikkinchidan, madaniy qadriyatlar orqali, shuningdek, ilmiy ma'lumotlar almashinuvi orqali shaharlararo aloqalar orqali [3].

Bizning tilimiz doimo rivojlanib borar ekan, lug'atlar har yili jamiyatni dunyo bilan bog'laydigan va uni madaniy va ma'naviy jihatdan o'zgartiradigan yangi atamalar, so'zlar va iboralar bilan to'ldirilmoqda. Odamlarning so'z boyligi ularning hayotini aks ettirish vositasidir. Shuning uchun barcha tillardagi izohli lug'atlar o'ziga xos tarzda jamiyatni kuzatuvchilardan biriga aylandi. Ammo chet tillaridan olingan so'zlarning talaffuzi o'zbek talaffuz standartlariga moslashtirilishi kerak.

O'zbek tilining izohli lug'ati har yili yangi so'zlar bilan to'ldirilmoqda. So'zlarning ushbu jihatlariga oydinlik kiritish uchun biz o'zbek tilining izohli lug'ati orqali frantsuz tilidan o'zbek tiliga kirgan so'zlarning ba'zi o'ziga xos jihatlarini ko'rib chiqmoqchimiz. O'zbek tilining izohli lug'atida biz bugungi kunda kundalik hayotimizda ishlatiladigan so'zlarning o'ziga xos xususiyatlarini ochib bermoqchimiz: keling, ularning mohiyati bilan tanishaylik:

E'lon (FR. annonce-ommaviy axborot, e'lon) 10 tur, chiqish, kontsert va boshqalar haqida oldindan tarqatilgan e'lon (87 bet). Afisha [FR. affiche-e'lon] spektakl, kontsert va boshqalar.taniqli joylarda e'lon qilinadi. Bularning barchasi. 2. Yagona ijodiy jamoa sifatida ishlaydigan rassomlar guruhi.

O'zaro ta'sir qilish [FR. Entr'acte, antrepriza, o'rtasida + acte-ish, harakat] - spektakllar yoki kontsert bo'limlari orasidagi tanaffus.13 (88 bet) zarba amortizatori [FR.amortir-gevşetin, yumshating] bahor bilan to'ldirilgan zarbani yumshatuvchi qurilma14 (80 bet) .Amper [FR.Ampere frantsuz fizigi A. Amper familiyasidan] elektr tokini o'lchash birligi. ampermetr [fr] - oqimni o'lchash moslamasi. Amplua [FR. emplois-foydalanish, pozitsiya]. Yig'ilish [FR. Assambleya-yig'ilish, yig'ilish] ba'zi boshqaruv organlari a'zolari yoki xalqaro tashkilotlardagi bir nechta mamlakatlar vakillarining yalpi Majlisi bog'langan tugun] 1. Yuk, yo'lovchining yuklari. 2. Yo'lovchining yuklari joylashtirilgan joy, avtomobil transporti bo'limi. 3. ko'cha. Bilim, 18-daraja.Frantsuz tilida sumka-bu o'z narsalarini musiqiy tayoqchada olib yuradigan sayohat buyumidir. To'p [FR. To'p, baller-o'ynash, raqsga tushish] har qanday sababga ko'ra tashkil etilgan katta raqs kechasi. Frantsuz tilida (bal) - Musk-roddagi raqs uchrashuvi. Namoyish [FR. vitrine-Vitrin]savdo muassasalarida, do'konlarda - molarlarni joylashtirish uchun maxsus jihozlangan shisha quti, fotogalereyalarda

namunalar namoyish etiladi. Dubletlar [FR. doublet < ikki baravar-ikki baravar, ikki baravar, ikkita hissa].

Demak, terminologiyada mavjud uchta jarayon haqida so'z yuritamiz: terminlashish – umumiste`mol so'zlarining terminga aylanishi. V.A.Tatarinova umumiste`mol so.,zning terminologik ma`noda qo'llanishini terminlashish deb ataydi.

Terminlashish jarayonini axborot texnologiya terminlari asosida ko'rib chiqamiz: oyna, sakrash, tahdid, tugun, teshik, tuynuk, ustun, uzulish, xotira va shu kabi so'zlar o'zbek tilida avvaldan mavjud bo,,lib, muayyan ma'nolarni anglatib, shu tilda so'zlashuvchilar nutqida qo'llanilgan. Ma`lum ehtiyoj tufayli bu kabi so'zlar nafaqat axborot texnologiyalari sohasiga, boshqa shu kabi sohalarga ham termin sifatida qabul qilingan. Endi terminlarni o'ziga to'xtalamiz:

Oyna – o'zbek tili izohli lug'atida mavjud bo'lgan bu so'z asli forscha so'z bo'lib, izohli lug'atda:

1. Odatda deraza, eshik ko'zlariga o'rnatish uchun ishlatiladigan yassi shisha.

2. Qarshisidagi narsalarni aks ettiradigan, odatda kishi o'z aksini ko'radiagan, orqasi sirlangan maxsus shisha; ko'zgu ma'nolarida keladi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari izohli lug'atida esa quyidagi ma'noda ishlatiladi:

Oyna ingl: window, rus: okno 1 graf. Dasturiy qo'llanmani yoki hujjatni ko'rsatadigan display ekranining to'rtburchakli qismi, dastur yoki foydalanuvchi ayrim ekran bilan ishlagandek ishlaydigan, ekran qismi. Foydalanuvchining grafik interfeysining muhim elementi. 2 telekom. Ma'lumotlarga ishlov berishda va ularni uzatishda bo'laklash vositasi. Oyna, ma'lumotlar manbai, ularni qabul qiluvchiga yetib borganligi va xatosi yo'qligi tasdig'ini olmay turib, uzatishi mumkin bo,,lgan ulushni aniqlaydi. Shu usul bilan, tarmoqda ma'lumotlar oqimini boshqarish va qabul qilish – tizimni imkoniyatlaridan oshadigan tezlik bilan uzatishga yo'l qo'ymaslik mumkin.

Terminlashish jarayonida umumxalq tilidagi so'zning ma`nosi umuman o'zgarib ketmaydi, asosiy ma'no saqlanib qoladi. Oyna terminida ham asosiy ko'rsatish semasi saqlanib qolgan. Yana bir termini tahlil qilib ko'ramiz:

Sakrash – o'zbek tili izohli lug'atida quyidagi ma`noni ifodalagan: Butun gavnani irg'itib, keskin harakat qilmoq, pastga, yuqoriga yoki bir necha qadam nariga o'zini otmoq.

Sakrash – axborot-kommunikatsiya texnologiyalari izohli lug'atida: ИНГЛ: surge; рус: выброс. Signalning keskin o'zgarishi, shovqinning kuchayishi yoki elektr ta`minot tarmog'idagi kuchlanishning to'satdan sakrashi. Ushbu terminda ham umumxalq tilidagi shakli bilan termin sifatidagi semasida o'zaro bog'liqlik mavjud.

Tahdid: [a. Do'q qilish, qo'rqitish]. 1. Qo'rqituv, do'q, po'pisa. Izohli lug'atda shu ma`nolarni ifodalagan.

Tahdid: ing: threat; rus: угроза. Ma'lumotlarga ishlov berish tizimi muhofazasining ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan buzilishi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari izohli lug'ati.

Endi terminologiyaning yana bir hodisasi determinlashish jarayonini ko'rib chiqamiz: determinlash - terminlashish jarayonining aksi bolib, Yu.V. Akinin fikricha, terminlar nutqiy jarayonga kirib boradi, natijada, avval neologizm bo'lgan termin oddiy tushunchaga aylanib qoladi. Hozirgi kunda o'zbek tilida so'zlashuvchilar nutqida avval muayyan soha vakillari uchungina tushunarli bo'lgan wifi, plastik karta, limit, trafik, signalizatsiya, skrinshot, televizor, tyuner, fleshka, chip va shu kabi axborot kommunikatsiya texnologiya terminlari oddiy tushunchaga aylanib ulgurgan.

Transterminlashish – terminlarning sohalararo ko'chib yurishi. Pul, terminal, bankomat, plastik karta, eksport, elektron pochta, elektron to'lov, o'zak, qo'shimcha, obyekt va boshqa terminlar transterminlashish jarayoniga misol bo'ladi. Pul, terminal, bankomat, plastik karta, eksport, elektron pochta, elektron to'lov terminlari bank-moliya, iqtisod va axborot texnologiya sohalarida, o'zak va qo'shimcha terminlari esa tilshunoslik va axborot texnologiya sohalarida, obyekt termini esa qurilish, axborot texnologiya sohalarida ko'chib yuruvchi terminlar hisoblanadi.

Terminlashish, transterminlash va determinlashish jarayonlari terminologik jarayonlar hisoblanib, har qaysi soha terminologiyasini tadqiq etishda qo'llash muhim hisoblanadi. Ushbu hodisalar orqali axborot-texnologiya terminosistemasining ichki xususiyatlarini yoritish, taqsimlash va guruhlash oson kechadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROYHATI:

1. O.,zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis palatalariga yo.,llagan Murojaatnomasi
2. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari izohli lug.,ati. Qayta to.,ldirilgan 2-nashri. Toshkent- 2010. 210-bet.
3. O.,zbek tili izohli lug.,ati. O.,zbekiston milliy ensiklopediyasi. Toshkent.
4. Норхўжаева Х. Ўзбек тили терминосистемасининг тараққиёт омиллари. Ўзбек тили ва адабиёти. 2020. 3-сон. 122-бет.
5. Қодирова Х. Б. Терминларнинг семантик таҳлили. О.,zbek tili taraqqiyoti va xalqaro hamkorlik masalalari. – Тошкент. 2019. Б. – 36.